

Μια βυζαντινή βασιλική στη Νέα Φιγαλεία Ηλείας Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου, Παναγία η Λιγοβάη ή Βόγαλη

Απρίλιος 2022

Ομαδική εργασία μαθητών της Γ΄ Γυμνασίου και της Γ΄ Λυκείου της Νέας Φιγαλείας (Ζούρτσας)

Μαθητές :

Γ΄ Γυμνασίου :

1. Βλάμης Ελισσαίος
2. Καπογιάννης Νίκος
3. Καραπάπα Κωνσταντίνα
4. Κόπιτσα Αθηνά
5. Κουτσόπουλος Γρηγόρης

Β΄ Λυκείου:

Ζευγίτη Ευαγγελία

Γ΄ Λυκείου:

1. Αβραμόπουλος Χρήστος
2. Αποστολόπουλος Σταύρος
3. Καζαντζής Μάριος
4. Μανιάτης Γιώργος
5. Μπιμπή Ελένη

Επιβλέποντες εκπαιδευτικοί:

Γιαννίκου Ελένη ΠΕ02

Χριστοδουλόπουλος Παναγιώτης ΠΕ03

Η ΝΕΑ ΦΙΓΑΛΕΙΑ

Η Νέα Φιγαλεία ή Ζούρτσα, όπως είναι η πιο διαδεδομένη και γνωστή ονομασία της, είναι κτισμένη στις παρυφές του όρους Μίνθη στην επαρχία Ολυμπίας του νομού Ηλείας. Βρίσκεται ανάμεσα στον ναό του Επικουρίου Απόλλωνα, το πανέμορφο ποτάμι της Νέδας και το αρχαίο Λέπρεο. Ο θεός Απόλλωνας, η νύμφη Νέδα και η θεά Δήμητρα αρμονικά συζούν αιώνες τώρα με τον Ιησού Χριστό, την Παναγία και τους Αγίους του Χριστιανισμού, συμπληρώνοντας το πάζλ της αέναης θρησκευτικής αναζήτησης του ανθρώπου.

Ιστορικά γραπτά αποτυπώματα της Νέας Φιγαλείας ανιχνεύονται από το 1300 και ύστερα. Η κομβική θέση του χωριού το καθιστά δίαυλο επικοινωνίας ανάμεσα στα δυτικά παράλια και τον κάμπο της Ηλείας με την ενδοχώρα της Μεσσηνίας και της Αρκαδίας. Ήδη πολύ πριν από τη Βυζαντινή Εποχή, κατά τους ρωμαϊκούς χρόνους διερχόταν από εκεί ο δυτικός οδικός άξονας της Πελοποννήσου, όπως αποτυπώνεται στην Tabula Peutingeriana. (*Η Tabula Peutingeriana είναι ένας αρχαίος ρωμαϊκός οδικός χάρτης που καταγράφει το οδικό δίκτυο της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας*) (Κοίμηση Θεοτόκου Ζούρτσας , Αν. Κουμούση – Νικ. Βασιλάκης σελ.9)

Η Ζούρτσα κατά την βυζαντινή περίοδο ανήκε στην ορεινή χώρα των Σκορτών, την περιοχή δηλαδή ανάμεσα στα δύο ποτάμια Νέδα και Αλφειό. Στο Χρονικόν του Μορέως (εκδ. Εκάτη, στιχ. 5642-5643 αναφέρεται: **«στὸν δρόγγο ἐκεῖνον τῶν Σκορτῶν , διατὶ εἶν' σκληροὶ οἱ τόποι ἀπὸ βουνία καὶ ἔμπατα καὶ ἀπὸ σκληρὲς κλεισοῦρες»**.(Βλ. επίσης και Κοίμηση Θεοτόκου Ζούρτσας , Αν.Κουμούση – Νικ.Βασιλάκης σελ.10).

Από το 1460 έως το 1687 η περιοχή βρίσκεται υπό οθωμανική κυριαρχία, ενώ από το 1687 έως το 1715 την ανακαταλαμβάνουν οι Ενετοί, όπως και όλη την Πελοπόννησο. Κατά την περίοδο της Β' Ενετοκρατίας η Ζούρτσα διοικητικά ανήκε στο Territorio di Arcadia (την επαρχία Αρκαδίας, της σημερινής Κυπαρισσίας δηλαδή). Το τοπωνύμιο με την μορφή Surza ή Surzza εμφανίζεται σε όλες τις απογραφές του πληθυσμού της Πελοποννήσου (Βενετικές απογραφές, Corner του 1689 και Grimani του 1700, όπως

διασώζονται στο Breve descrittione del regno di Morea, Ντόκος Κ). Το χωριό διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο κατά την Επανάσταση του 1821, κατά την οποία μάλιστα, πυρπολήθηκε τρεις φορές από τον Ιμπραήμ (*Ζούρτσα 1821, Ελένη Γιαννίκου, σελ.104*).

Ο ΝΑΟΣ

Σε απόσταση περίπου ενός χιλιομέτρου βορειοανατολικά από το κέντρο της κωμόπολης, στον δρόμο για τον Επικούριο Απόλλωνα, ένας κατηφορικός αγροτικός δρόμος οδηγεί στον ναό της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, «στο Μοναστήρι», όπως οι κάτοικοι χαρακτηριστικά αποκαλούν. Κατηφορίζοντας τον δρόμο, μπορείς να ακούσεις το βουητό των νερών από το Σαρείκο ρέμα και τη Βουλοκαριά. Η πεζοπορία αποζημιώνει τον επισκέπτη οδηγώντας τον σε ένα πλάτωμα στο οποίο δεσπόζει, αιώνες τώρα, το καθολικό της Μονής της Παναγίας της Λιγοβάης ή Βόγαλης, όπως είναι ο αναγραμματισμένος τύπος.

Μια οθωμανική κρήνη με εγχάρακτη χρονολογία κατασκευής το 1730, ένα από τα κληροδοτήματα της Τουρκοκρατίας, προσκαλεί τον επισκέπτη να ξεδιψάσει με νερό και ιστορία. Μια πρόσφατη αλλά επίσης πέτρινη εγχάρακτη επιγραφή βρίσκεται λίγο πιο πέρα κι ενημερώνει πως την αναστήλωση του ναού ανέλαβε και στήριξε οικονομικά ο ιατρός Γεώργιος Δαΐκος μαζί με τη σύζυγό του Μαρίκα Λαναρά. Το σχέδιό του εντάχθηκε στο έργο «Στερέωση - αποκατάσταση Ι.Ν Κοιμήσεως Θεοτόκου Ζούρτσας Ηλείας και διαμόρφωση περιβάλλοντος χώρου» και υλοποιήθηκε από την Εφορεία Αρχαιοτήτων Αχαΐας στο διάστημα από 25.11.2013 έως 30.6.2016 και στο πλαίσιο Προγραμματικής Σύμβασης μεταξύ του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού και της Ι. Μητρόπολης Τριφυλίας και Ολυμπίας (διοικητικά η Νέα Φιγαλεία ανήκει στον νομό Ηλείας, εκκλησιαστικά όμως υπάγεται στην Μητρόπολη Τριφυλίας).

Η είσοδος στο προαύλιο του ναού βρίσκεται δυτικά. Ο πλάτανος, που προστάτευε για περισσότερα από 150 χρόνια με την σκιά του το ναό, μολύνθηκε από τον μύκητα *Ceratocystis platani* και, τώρα πια, κρατά βαθιά φυλαγμένα στις νεκρές ρίζες του μυστικά που περιμένουν την αρχαιολογική σκαπάνη να φέρει στο φως. Ο περίβολος του ναού είχε ως το 2016 κοιμητηριακή χρήση.

ΙΣΤΟΡΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

1. ΤΟ ΧΡΥΣΟΒΟΥΛΛΟ ΠΑΡΑΧΩΡΗΣΗΣ ΣΤΗ ΜΟΝΗ ΒΡΟΝΤΟΧΙΟΥ – 1322

Η πρώτη γραπτή μαρτυρία της Μονής της Ζούρτσας εντοπίζεται σε χρυσόβουλλο που εξέδωσε το Σεπτέμβριο του 1322 ο αυτοκράτορας Ανδρόνικος Β΄ Παλαιολόγος για χάρη του Παχώμιου, ηγούμενου της Μονής Βροντοχίου του Μυστρά. Με το χρυσόβουλλο αυτό επικυρώνει ουσιαστικά τη δωρεά της Μονής της Ζούρτσας στη Μονή Βροντοχίου, πράξη που είχε κάνει ένα χρόνο νωρίτερα ο διοικητής του Μυστρά Ανδρόνικος Ασάν, μετά την νίκη του κατά των Φράγκων (1320-21). Η περιοχή του μοναστηριού της Ζούρτσας ήταν υπό λατινική κυριαρχία, αλλά υπήρχε ένα ιδιότυπο καθεστώς συνιδιοκτησίας επί των προερχόμενων κυρίως από την κτηνοτροφία εισοδημάτων, τα οποία μοιράζονταν οι Φράγκοι και οι Ρωμιοί του Μυστρά σε ορισμένες περιοχές της Πελοποννήσου μετά τις επιτυχίες του διοικητή του Μυστρά Ανδρόνικου Ασάν, ο οποίος ανακατέλαβε από τους Φράγκους ένα μεγάλο τμήμα της Αρκαδίας και της Μεσσηνίας.

Οι σχέσεις του Παχώμιου με την Κωνσταντινούπολη πρέπει να ήταν αρκετά στενές, αφού κατάφερε με μία σειρά από τέσσερα (4) αυτοκρατορικά χρυσόβουλλα, που εκδόθηκαν μεταξύ 1312 και 1322 από τον αυτοκράτορα Ανδρόνικο Β΄, να αποκτήσει για το μοναστήρι του, εκτεταμένα κτήματα σε όλη τη βυζαντινή επαρχία και επιπλέον την εξουσία πάνω σε έναν αριθμό μικρότερων μοναστηριών. Ένα από αυτά ήταν το μοναστήρι της Ζούρτσας.

Το χρυσόβουλλο που αναφέρεται στη Ζούρτσα και το μοναστήρι της, το είχε αντιγράψει ο Παχώμιος στον τοίχο του παρεκκλησίου του Αφεντικού της μονής Βροντοχίου του Μυστρά, για να κατοχυρώσει τα δικαιώματα του μοναστηριού επί της Βόγαλης. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η Βόγαλη θα ήταν πολύ σημαντικό μοναστήρι, ώστε να θελήσει ο Παχώμιος να το προσαρτήσει στην πλουσιότατη Μονή Βροντοχίου. (Ο τοίχος με τα χειρόγραφα διασώζεται).

Οι καταγραφές της περιουσίας του Μοναστηριού που έχουν δημοσιευθεί αποκαλύπτουν μεγάλες καλλιεργήσιμες εκτάσεις που εκτείνονταν σε ακτίνα έως και 15 χιλιόμετρα μακριά, όπως αμπελώνες, οينوποιεία και μύλους. (Εφημερίδα Ζούρτσα, φύλλο 21,1989) :« *Εις την Ζούρτζα σιμά είναι μοναστήριον , της Παναγίας Λιγοβάης , έχει χωράφια 25 ,παίρνουν σπόρον πινάκια 50 , έβαλαν αμπέλι φύτευμα. Έχει σπίτια 5 , λιτριβείο 1 ,ελιές ρίζες 123, μύλος φθιασμένος και μύλος χαλασμένος , 2 νεροτριβές χαλασμένες ,2 σικαμνές ρίζες ,84 καρυές ,συκές 8..» (Ντόκος Κ.)*

Παρακάτω παρατίθεται αυτούσιο απόσπασμα από το εν λόγω χρυσόβουλλο, όπως έχει δημοσιευθεί στην εφημερίδα «Ζούρτσα», φύλλο 21 ,1989:

«Επι δε ανέφερον και αρτίως ότι παρεδόθη τη τοιαύτη μονή παρά του περιπόθητου ανεψιού της Βασιλείας μου, κεφαλής της κατά την Πελοπόννησον χώρας και των κάστρων της Βασιλείας κυρού Ανδρονίκου του Παλαιολόγου περί τα Σκορτά μετόχιον εις όνομα τιμώμενον της υπεραγίας Θεοτόκου και επικεκλημένον η Βόγαλις, μετά των δικαίων αυτού, ήγουν παροίκων, αμπελίων, χωραφίων, μυλώνος και ετέρων δένδρων οπωροφόρων, έτι δε και χωρία δύο η ζούρτζα και η μουντρά καλούμενα μετά της περιοχής αυτών»

Ο Παχώμιος, ο οποίος είχε οργανώσει μάλιστα και μια ομάδα καλλιτεχνών για να φιλοτεχνήσουν τις τοιχογραφίες στην μονή Βροντοχίου, θεωρείται πιθανόν να απέστειλε την ομάδα αυτή και στο μοναστήρι της Ζούρτσας, όπου κατά την αναστήλωση του ναού αποκαλύφθηκαν σπαράγματα τοιχογραφιών. Η Μονή

Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου Ζούρτσας, Παναγία η Λιγοβάη (ή Βόγαλη)

της Βόγαλης στην πορεία των χρόνων υπέστη μεγάλες ζημιές από σεισμούς ενώ πυρπολήθηκε και από τον Ιμπραήμ.(κατά τις εργασίες αποκατάστασης βρέθηκαν ίχνη της καταστροφής αυτής). Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες, κατά την Τουρκοκρατία λειτουργούσε σχολείο στο μοναστήρι, ενώ τα πλούσια οπωροφόρα δέντρα και οι ελιές του αποτέλεσαν σοβαρές αιτίες για τον εμπρησμό της Μονής. Μαζί με τη Μονή ο Ιμπραήμ διέταξε να καούν και τα δέντρα της, ώστε να χαθούν οι παραγωγικοί πόροι και μαζί τους να αφανιστούν οι Ζουρτσάνοι από την πείνα. (Ελένη Γιαννίκου Ζούρτσα 1821 σελ.100-101)

2.Καταγραφή μητροπολίτη Χριστιανουπόλεως Αθανασίου κατ' εντολή των Ενετών το 1669 (Κοίμηση Θεοτόκου Ζούρτσας, Αν. Κουμούση – Νικ. Βασιλάκης, σ. 14)

«εις την Ζούρτζαν σιμά είναι μοναστήριον, της Παναγίας Λιγόβαης, το οποίο είναι σε λειτουργία με δυο μοναχούς και τρεις υπηρέτες».

Συμπερασματικά, η έρευνα των αρχαιολόγων κατέληξε στα εξής χρονολογικά ορόσημα: α) έτος ανέγερσης το 975, β) το 1322 λειτουργεί ήδη ως Καθολικό μονής και αποτελεί Μετόχι της Μονής Βροντοχίου, γ) το 1691 είναι ακόμα ενεργό μοναστήρι και δ) το 1833 με διάταγμα του Όθωνα διαλύεται η Μονή (λόγω μικρού αριθμού μοναχών).

Ιστορικές αναφορές για το χωριό:

Ο Εβλιγιά Τσελεμπή στις περιηγήσεις του στην Πελοπόννησο (βλ. Θ. Κωστάκης, Ο Εβλιά Τσελεμπή στην Πελοπόννησο, Πελοποννησιακά ΙΔ' (1980 – 81), σ. 257 – 258 αναφέρει τη Ζούρτσα ως ένα ακμαίο χωριό με όμορφα σπίτια και μεγάλη κυριακάτικη εμποροπανήγυρη ενώ ο περιηγητής W.Leake αναφέρεται στο κόλι της Ζούρτσας και τα χωριά που το απαρτίζουν. (Leake, travels in the Morea, vol.1).

Ιστορικό πλαίσιο ανέγερσης του ναού.

«Τα στοιχεία που προέκυψαν από τις εργασίες αποκατάστασης τεκμηριώνουν ότι ο ναός οικοδομήθηκε στο τέλος του 10^{ου} αιώνα. Ποια, όμως, ήταν η κατάσταση στο Βυζάντιο την εποχή εκείνη; Ύστερα από μια σκοτεινή περίοδο (7ος - 9ος αι.), που χαρακτηρίστηκε από εγκαταστάσεις σλαβικών φύλων στη Ν. Βαλκανική και εγκατάλειψη πόλεων, καθώς και από αραβικές επιδρομές στα παράλια της βυζαντινής αυτοκρατορίας, στα μέσα του 10ου αι., το 945, ανεβαίνει στο θρόνο ο Κωνσταντίνος Ζ' ο Πορφυρογέννητος. Αυτός και οι διάδοχοί του, Νικηφόρος Φωκάς (963-969) και Ιωάννης Τσιμισκής (969-976) ανέκτησαν σημαντικά εδάφη από τους Άραβες στη Μικρά Ασία, και ανακατέλαβαν την Κρήτη και την Κύπρο. Η βυζαντινή προέλαση συνεχίστηκε στα χρόνια του Βασιλείου Β' (976-1025), ο οποίος κατατρόπωσε τους Βούλγαρους. Αυτή η εποχή είναι μία περίοδος σταθερότητας, ευημερίας και δημογραφικής ανάπτυξης. Στις αρχές του 11ου αιώνα, όταν πέθανε ο Βασίλειος Β', η αυτοκρατορία είχε για βόρειο σύνορο τον Δούναβη και απλωνόταν από την Ιταλία μέχρι τη Μεσοποταμία, περιλαμβάνοντας ολόκληρη τη Μικρά Ασία. Η εκκλησία της Ζούρτσας, λοιπόν κτίστηκε κατά τη διάρκεια αυτής της ευημερούσας εποχής και, όπως φαίνεται, ήταν από την αρχή Καθολικό Μονής. Εδώ, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι ο 10ος αιώνας ήταν μία εποχή ακμής του μοναχικού βίου, η οποία συμπίπτει χρονικά με την ίδρυση της μοναστικής πολιτείας του Αγίου Όρους στο δεύτερο μισό του 10ου αιώνα». (Ομιλία Μαρίας Πιπιλή, 2018)

ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΟΣ ΤΥΠΟΣ ΝΑΟΥ

Αρχικά κτίσθηκε ως τρίκλιτη ξυλόστεγη βασιλική με τρεις ημικυκλικές αψίδες και ισοπλατή νάρθηκα. Η βασιλική, μία μεγάλη ορθογώνια αίθουσα αποτελούμενη συνήθως από τρία κλίτη, τρία δηλαδή μακρόστενα ορθογώνια κατά μήκος διαμερίσματα και σκεπασμένα με ξύλινη στέγη, ήταν η επικρατούσα μορφή ναού κατά την πρωτοχριστιανική περίοδο και μέχρι τον 7ο αι.μ.Χ. Από τον 9ο αι. πιο συχνός τύπος ναού είναι ο σταυροειδής με τρούλο. Αυτός ο τύπος ναού δίνει έμφαση στον κάθετο και όχι στον μακρόστενο άξονα. Οι εξωτερικές αρχικές διαστάσεις του ναού είναι οι εξής: 11,60 μ. πλάτος και 10,65 μ. μήκος, χωρίς να συμπεριλαμβάνεται η αψίδα

και ο νάρθηκας. Για το σχεδιασμό όλων των δομικών τμημάτων του ναού χρησιμοποιήθηκε ο κάνναβος (πλέγμα γραμμών, συνήθως οριζόντιων και κάθετων μεταξύ τους, που ισαπέχουν).

Ο κυρίως ναός χωριζόταν σε τρία κλίτη με πεσσοστοιχίες. Το κεντρικό κλίτος ήταν υψηλότερο και είχε δίρριχτη στέγαση, ενώ μονόρριχτες στέγες κάλυπταν τα χαμηλότερα πλάγια κλίτη. Από τον νάρθηκα προς τον κυρίως ναό υπάρχουν δίοδοι, μία για κάθε ένα από τα τρία κλίτη. Ιερό και παραβήματα συγκοινωνούν με τοξωτά ανοίγματα. Οι τοίχοι του κτηρίου είναι κτισμένοι από αργούς ασβεστόλιθους με ισχυρό συνδετικό κονίαμα, ενώ στους αρμούς παρεμβάλλονται οριζόντιες ζώνες πλίνθων και τεμάχια κεράμων. Στις γωνίες βρίσκουμε επιμήκεις γωνιόλιθους από πωρόλιθο. Η μορφή αυτής της αργολιθοδομής απαντά σε πολλά μνημεία της πρώτης χιλιετίας.

Εξ αιτίας του ισχυρού σεισμού το 1886 κατέρρευσαν εν μέρει ο δυτικός τοίχος του κυρίως ναού και ο δυτικός τοίχος του νάρθηκα. Επί του θεμελίου του τελευταίου ανεγέρθηκε (1887) νέος τοίχος που αποτελεί τη σημερινή πρόσοψη του μνημείου. Αρκετά χρόνια μετά την κατάργηση της Μονής, κατεδαφίστηκαν τα κελιά των μοναχών και οι άλλοι χώροι της με αποτέλεσμα να παραμείνει μόνο ο ναός, ο οποίος υπέστη και αυτός με τη σειρά του αρκετές μετατροπές και επεμβάσεις.

Έξι τοξωτά παράθυρα ανοίγονται στους μακρούς τοίχους του κεντρικού κλίτους. Στα τρίλοβα παράθυρα έχουν χρησιμοποιηθεί πλίνθοι. Τα παράθυρα του φωταγωγού του κεντρικού κλίτους και των παραβημάτων είναι μονόλοβα. Ενδεικτικό για τη χρονολόγηση του μνημείου είναι ο τύπος του παραθύρου με ελεύθερη τοξοστοιχία (arcade type), ο οποίος δεν απαντάται μετά τον 11^ο αιώνα. (Δημήτριος Αθανασούλης, η ναοδομία στην επισκοπή Ωλένης κατά την μέση και ύστερη βυζαντινή περίοδο, ΑΠΘ, διδακτορική διατριβή 2006, σελ 113- 116).

Κεντρική κόγχη του Ιερού

«Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του ναού είναι ο πλούσιος κεραμοπλαστικός διάκοσμος της κεντρικής κόγχης του Ιερού. Ο διάκοσμος διατάσσεται σε επάλληλες οριζόντιες ζώνες από το ύψος της γένεσης των λοβών του παραθύρου και άνω. Ξεκινώντας από αυτό το σημείο, μία οδοντωτή ταινία περιβάλλει τους λοβούς του παραθύρου στο ύψος της γένεσής τους και περιτρέχει οριζόντια όλη την καμπύλη της αψίδας. Πάνω από την οδοντωτή ταινία υπάρχει μία επενδυτική διπλή ζώνη με κεραμικά τετράγωνα πλακίδια σε ρομβοειδή διάταξη, η οποία οροθετείται από μία ακόμη οδοντωτή ταινία. Τις δύο ζώνες με τον αβακωτό διάκοσμο διαχωρίζει μονή σειρά πλίνθων. Ακολουθούν τέσσερις ζώνες εναλλάξ ημιλαξευμένων πωρόλιθων και αβακωτών κεραμικών πλακιδίων. Οι ζώνες οριοθετούνται πάλι με απλή στρώση πλίνθων. Μία ακόμη οδοντωτή ταινία παρεμβάλλεται ανάμεσα στις δύο τελευταίες ζώνες. Ο διάκοσμος τερματίζει ακριβώς κάτω από την στέγη με πλίνθινο οδοντωτό γείσο. Αυτό το ιδιαίτερο είδος του κεραμοπλαστικού διακόσμου γνωρίζει διάδοση κατά τον 10^ο αιώνα και εμφανίζεται κυρίως σε τρούλους». (*Κοίμηση Θεοτόκου Ζούρτσας* , *Αν.Κουμούση – Νικ. Βασιλάκης* σελ 14)

Ιερά αντικείμενα του ναού που φυλάσσονται στο λαογραφικό μουσείο

Στο λαογραφικό μουσείο φυλάσσονται και εκτίθενται ο ξύλινος Σταυρός (με πλούσιο διάκοσμο) , εικόνες της Αναλήψεως , της Παναγίας βρεφοκρατούσας και του Αρχάγγελου Μιχαήλ , η πόρτα της Ιερής Πύλης καθώς και το ξυλόγλυπτο τέμπλο.

Προφορική μαρτυρία για τον Σταυρό :

Κάτοικοι της περιοχής διηγούνται πως στα τέλη της δεκαετίας του 1970,ένας νεαρός κάτοικος αποπειράθηκε να αφαιρέσει τον Σταυρό από το Τέμπλο με σκοπό να τον πουλήσει. Αφού τον επωμίστηκε ,συνειδητοποίησε πως παρέλυσαν τα πόδια του και δεν μπορούσε να περπατήσει . Τρόμαξε, άφησε τον Σταυρό κάτω και έτρεξε στο σπίτι του Ιερέα να εξομολογηθεί την πράξη του , Δυστυχώς, δεν ζει για να το επιβεβαιώσει. Το γεγονός αυτό μάλλον δεν λειτούργησε αποτρεπτικά για άλλους επίδοξους ληστές, επειδή η Μονή έχει συληθεί κατά καιρούς.

Ανασκαφές - ευρήματα κατά τη διάρκεια της αποκατάστασης:

Τάφοι:

Εξωτερικοί: ο ναός είχε χρησιμοποιηθεί ως τόπος ενταφιασμού (πρακτική *intra urbem*). Από τα αγγεία που βρέθηκαν, συμπεραίνεται πως υπήρχε το έθιμο της θραύσης αγγείων στον τάφο, ένα έθιμο που συνηθίζεται και σήμερα στην περιοχή κατά την έξοδο του νεκρού από την οικία του (θραύση πιάτου). Η ύπαρξη ασβέστη μας πηγαίνει στο 1347 και την εποχή της μαύρης πανώλης, κατά την οποία πιθανόν το υλικό αυτό χρησιμοποιήθηκε ως μέτρο αποφυγής της νόσου.

Εσωτερικός (στον νάρθηκα): προνομιούχος θέση που προοριζόταν κυρίως για σημαντικές εκκλησιαστικές και πολιτικές προσωπικότητες. Από τον 7^ο αι. και κυρίως κατά τους πρώιμους μεσοβυζαντινούς χρόνους επικρατεί αυτή η συνήθεια της ταφής .

Ληνό και υπολήνιο: σε πολύ καλή κατάσταση αποκαλύφθηκε ληνός και υπολήνιο στο εξωτερικό του ναού, πράγμα που αποδεικνύει την αμπελοκαλλιέργεια, η οποία υφίσταται ακόμη σε παρακείμενα κτήματα.

Πέτρινες επιγραφές με αραβική γραφή

Η μετάφραση έδειξε πως πρόκειται για επιγραφές ταφικών μνημείων από το ευρισκόμενο εντός του χωριού οθωμανικό νεκροταφείο. Αυτές για κάποιο λόγο μεταφέρθηκαν στη Βόγαλη. Σημειωτέον πως στο χωριό υπήρχαν δυο τζαμιά και ένα μουσουλμανικό νεκροταφείο κατά την Τουρκοκρατία.

Παιδικό παπούτσι: σπάνιο εύρημα αποτελεί ζευγάρι δερμάτινων παιδικών υποδημάτων, που διασώθηκε σε κιβωτιόσχημο τάφο στο νότιο κλίτος.

ΒΙΩΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ

Η καλλιέργεια της αισθητικής και η ανάδειξη πολιτιστικών στοιχείων της Μονής της Βόγαλης μπορεί να αναπτυχθεί σε δράσεις, που είναι δυνατόν να ενταχθούν στους ακόλουθους θεματικούς άξονες:

1. Θεατρικό εργαστήριο ή συζήτηση στρογγυλής τραπέζης: ανάπτυξη παραστατικών δεξιοτήτων των μαθητών και των επισκεπτών με δημιουργία σύντομης πρωτότυπης παράστασης με επίκεντρο τον διάλογο ανάμεσα στον Ανδρόνικο και τον Παχώμιο (βλ. και παραπομπή σ.3)και την επιχειρηματολογία του τελευταίου για την προσάρτηση του μοναστηριού στην Μονή Βροντοχίου. Εμπλεκόμενες θεματικές περιοχές: ιστορία γενική και τοπική, έκθεση – επιχειρηματολογία, θεατρολογία.

2. Εικαστικό εργαστήριο: πρακτική και θεωρητική προσέγγιση μιας συγκεκριμένης μορφής ή τεχνοτροπίας (π.χ. εργαστήριο κεραμικής, αγιογραφίας, κ.λπ.) Ενδιαφέρον εδώ έχει ο κεραμοπλαστικός διάκοσμος της μεσαίας κόγχης του Ιερού και ο αγιογραφημένος ξύλινος Σταυρός .

3. Ψηφιακό εργαστήριο: διαδραστικές δραστηριότητες, με εντυπωσιακά γραφικά και τρισδιάστατες αναπαραστάσεις, με διαδραστικές ψηφιακές πηγές. Επίσης, δημιουργία κουίζ σχετικά με την ιστορία και την αρχιτεκτονική του ναού, τα οποία συμπληρώνονται on line σε οθόνη εντός του ναού.

4. Παιχνίδι «Σκαπανείς και αρχαιολόγοι»: Στον εξωτερικό χωμάτινο χώρο θάβουμε ένα θραύσμα από κεραμίδι, ευρήματα από τον κεραμοπλαστικό διάκοσμο και ένα αντίγραφο της Οθωμανικής στήλης με αραβικά γράμματα και οι επισκέπτες, σε ρόλο αρχαιολόγου, εκτιμούν χρονολογία και χρήση του αντικειμένου.

5. Παζλ με τα μέρη του ναού.

6. Ζωγραφική: χρωματίζω, παρατηρώντας προσεκτικά, σε έτοιμο σχέδιο τον κεραμοπλαστικό διάκοσμο της κεντρικής κόγχης του Ιερού.

Είπαν για το « μοναστήρι»:

- *«Ο ναός της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στη Ζούρτσα (Νέα Φιγαλεία) είναι ένα πολύ σημαντικό βυζαντινό μνημείο. Χρονολογούμενος στο γ' τέταρτο του 10ου αι., είναι ένας από τους παλαιότερους μεσοβυζαντινούς ναούς της Ηλείας και από τους λίγους ναούς αυτής της περιόδου στην Πελοπόννησο γενικότερα. Ο ναός ήταν καθολικό Μονής, της οποίας η σημασία φαίνεται από το γεγονός ότι παραχωρήθηκε ως Μετόχι σε πλούσιο μοναστήρι του Μυστρά, όπως αναφέρεται σε αυτοκρατορικό χρυσόβουλλο του 1322. Η πρόσφατη αποκατάσταση του ναού στην αρχική του μορφή έδωσε στο εξαιρετικό αυτό βυζαντινό μνημείο την προβολή που του αξίζει».*

Μαρία Γ. Πιπιλή, Επίτιμη Διευθύντρια του Κέντρου Ερεύνες της Αρχαιότητας της Ακαδημίας Αθηνών

- *«Μοναδικό μνημείο που δεν σβήστηκε ποτέ η εικόνα του από τη φθορά του χρόνου και από τη ζωή. Η πίστη το κράτησε όρθιο και στα χρόνια μας πάλι με πίστη αναστήθηκε. Στην επίσκεψη που κάναμε εκεί με τη σύζυγό μου, πραγματικά βαθιά αισθανθήκαμε την ιερότητα και την ομορφιά του μνημείου και του τόπου με το υπέροχο φυσικό περιβάλλον και, διακρίνοντας το θαύμα που έχει συντελεσθεί, άλλαξε η ψυχή μας».*

Πραξιτέλης Τζανουλίνος, γλύπτης

Περιλαμβάνει τα κυριότερα άρθρα και μελέτες, που έχουν δημοσιευτεί για το Μοναστήρι της Βόγαλης :

1. Άρθρο του καθηγητή Αρχιτεκτονικής του Μετσόβιου Πολυτεχνείου Χαραλάμπου Μπούρα μεταφρασμένο από τα γαλλικά, όπως πρωτοδημοσιεύθηκε στο εξωτερικό, με τίτλο: «ΖΟΥΡΤΣΑ, ΜΙΑ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗ ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΣΤΗΝ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟ». Εκεί αναφέρεται η εκκλησία του Μοναστηριού ως «ένα μεγάλης σημασίας Μνημείο» γνωστό στους ξένους επιστήμονες, περιγράφεται λεπτομερώς η αρχιτεκτονική του δομή και παρατίθενται σχετικά σχέδια (εφημερίδα «Ζούρτσα», φύλλο 13/1987)
2. Άρθρο του Γεωργίου Ι. Καραχάλιου που παρέχει πολύτιμα στοιχεία για την περιουσία του Μοναστηριού καθώς και άλλες πληροφορίες που αφορούν την πιο πρόσφατη ζωή του Μνημείου (εφημερίδα «Ζούρτσα», φύλλο 16/1982).
3. Δημοσίευμα με στοιχεία από την απογραφή της εκκλησιαστικής περιουσίας από τους Βενετούς κατά το έτος 1696. Με λεπτομέρειες γίνεται εκεί μνεία της περιουσίας του Μοναστηριού όπως επίσης και η καταγραφή του προσωπικού της Μονής (καθηγούμενοι, ιερομόναχοι, μοναχοί, υπηρέτες), (εφημερίδα Ζούρτσα, φύλλο 21,1989)
4. 50^ο φύλλο της εφημ. «ΖΟΥΡΤΣΑ» (1996) που είναι εξ ολοκλήρου αφιερωμένο στην προσπάθεια προβολής του Μοναστηριού. Στο φύλλο αυτό βρίσκει κανείς συγκεντρωμένο ενδιαφέρον και πλούσιο υλικό που έχει σχέση με την ιστορία του Μνημείου και τη διαδρομή του στα χίλια χρόνια της ζωής του. Παρατίθενται ντοκουμέντα, σχέδια, παλιές φωτογραφίες, ζωγραφικοί πίνακες και κυρίως σημαντικά άρθρα.
5. Διδακτορική διατριβή του Δημητρίου Αθανασούλη «Η ναοδομία στην επισκοπή Ωλένης κατά την μέση και την ύστερη βυζαντινή περίοδο», Μάιος 2006, ΑΠΘ.
6. Αναστασία Κουμούση – Νικ. Βασιλάκης, Η αναστήλωση και η αποκατάσταση του ναού της Κοιμήσεως της Θεοτόκου Ζούρτσας, Πάτρα, 2018
7. Εφημερίδα Ζούρτσα: 12 φύλλο- 1987, φύλλο 13 -1987, φύλλο 21 -1989 , φύλλο 50 -1996, φύλλο 104 -2009 , φύλλο 131 -2016

8. Ομιλία Μαρίας Πιπιλή Αρχαιολόγου, Διευθύντριας του Κέντρου Έρευνας της Ακαδημίας Αθηνών, Ζούρτσα (Ν. Φιγαλεία), 2018
9. Κ. Ντόκος , Η εν Πελοποννήσω Εκκλησιαστική περιουσία κατά την περίοδον της Β΄ Ενετοκρατίας ,περιοδ.Byzantine – Neugriechiste Jahrbacher, τόμος 21^{ος} , 1971-1974
10. Ζούρτσα 1821, Ελένη Γιαννίκου εκδ.Φίλντισι , 2021
11. Συνέντευξη και επιτόπια ξενάγηση στο ναό με τον εφημέριο του χωριού πατέρα Αναστάσιο Αποστολόπουλο
12. Συνεντεύξεις με κατοίκους του χωριού